

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

**Випуск 31
Книга 2**

Рівне – 2019

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 31. Кн. 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любова – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdg@ukr.net
<http://fipmv.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.82)"17/191":338.45]:346.5

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Світлана Мартинчук

Сарненський педагогічний коледж

Рівненського державного гуманітарного університету (Сарни, Україна)

e-mail: svetamart79@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3334-5251>

З'ясовано, що правову базу цехового виробництва складала Ремісниче положення 1785 р. і Статут цехів 1799 р., доповнені кількома нормативними актами в середині XIX ст. Встановлювався поділ ремісників на учнів, підмайстрів і майстрів; закон вимагав від майстра, щоб він мав свідоцтво на це звання. Для об'єднання діяльності всіх цехів міста існувала загальна реміснича управа, а для управління справами цехів створювалась цехова управа і цехові збори. Функціонування цих установ мало станово-фіскальний характер.

Із початком промислового перевороту в Російській імперії у 30-х рр. XIX ст., який поширився на українські землі, виникла потреба у створенні фабрично-заводського законодавства. На підставі низки нормативно-правових актів визначалися умови створення промислових підприємств: мануфактур, фабрик, заводів; взаємовідносини між робітниками і підприємцями; функціонування всього виробничого циклу підприємств; припинення діяльності промислових закладів; регламентувалася фіскальна та торгівельна діяльність.

Нормативно-правове регулювання спочатку знаходилося у руслі загального адміністративного управління, з якого в другій половині XIX – на початку XX ст. виділилось фабрично-заводське право. З одного боку, правові норми фабрично-заводського законодавства були спрямовані на отримання державних прибутків із цієї галузі, а з другого, вони змінювалися відповідно до умов політичного і економічного життя держави.

Ключові слова: Волинська губернія, нормативний акт, цех, фабрика, завод, мануфактура, підприємство, зводи законів Російської імперії.

Svitlana Martynchuk. NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF INDUSTRIAL PRODUCTION IN VOLYN PROVINCE

The Russian Empire annexed Volyn as a result of the second and third divisions of the Republic of Poland. The Russian administrative-territorial system was introduced on these lands. The structure and functions of state institutions in Volyn province were not actually different from the internal Russian provinces. The governorship institute turned into an effective structure of the supreme power for the implementation of local government with the introduction of provincial institutions.

It is found that the legal base of the workshop production was introduced by the Crafts Regulations (1785) and the Workshop Statutes (1799), supplemented by several

normative acts in the middle of the 19th century. The division of craftsmen into pupils was established; the law required the master to have a certificate for this title. To combine the activities of all city workshops there was a general artisanal authority; and workshop meetings were created to manage the workshop affairs. The functioning of these institutions had a fiscal nature.

With the beginning of the industrial revolution in the Russian Empire in the 1930s, which spread to the Ukrainian lands, there was a need to create some factory legislation. The conditions of industrial enterprises creation were determined on the basis of a number of normative and legal acts (manufactories, factories, plants); the relationship between workers and entrepreneurs; functioning of the entire production cycle of enterprises; activity termination of industrial establishments; fiscal and trading activities were regulated.

Normative and legal regulation was initially in line with the general administrative department, from which the factory-plant law was outlined in the second half of the 19th – to the beginning of the 20th century. On the one hand, the legal norms of factory legislation were aimed at obtaining state profits from this industry, and, on the other hand, they were changed according to the conditions of political and economic life of the state.

Key words: *Volyn province, normative act, workshop, factory, plant, manufactory, enterprise, law codes of the Russian Empire.*

На українських землях формами організації промислового виробництва, базованого на ручній праці, тривалий час були цехи. Запровадження цехів у Росії регулювалося новими законами, які повинні були сприяти покращенню роботи цехів як важливих складових міської економіки.

До «Грамоти на права і вигоди містам» 1785 р. увійшло «Ремісниче положення» [4]. За цим правовим актом цехові ремісники належали до однієї з шести соціальних груп міського населення. До цеху могла записатися будь-яка особа, що належала до міщанського стану. Ініціатива у створенні цехів належала міському магістрату чи ратуші. Цех не створювався доти, доки в місті не було п'яти майстрів однієї спеціальності. Складні цехи об'єднували ремісників декількох професій [6, с. 1 235–1 236].

Цехові майстри працювали разом з найманим підмайстром, навчали своєму ремеслу учнів за плату; могли здавати в оренду майстерню та інструменти, продавали виготовлену продукцію.

Загальне управління цехами кожного міста здійснювалося через ремісничу управу, до складу якої входили ремісничий голова та старшини цехів. Крім того, кожен цех мав свою управу, що називалася цеховою. До функцій ремісничого голови входило врегулювання суперечок між майстрами, підмайстрами та учнями, накладення штрафів на членів цеху за порушення цехових правил.

Ремісничий голова обирався з тих цехових майстрів, які вміли читати та писати і мали статус майстра не менше п'яти років. На цехових зборах він мав право двох голосів. До обов'язків ремісничого голови входило нагляд за дотриманням ремісниками вимог щодо якості виготовлених виробів, розпорядження коштами з цехової скриньки, контроль за підготовкою до професійної роботи учнів [7, с. 1 237].

Загальна реміснича управа мала печатку із зображенням герба міста. До її компетенції входив запис до цеху, виключення з нього, збір членських внесків, надання вивісок для майстерень.

Кожний цех управлявся цеховою управою, яку ремісники обирали на зборах щороку. До неї входили цеховий старшина і два його заступники (товариші). Склад цехової управи затверджував орган міської влади за поданням ремісничої управи. Перед початком нового року збори також вирішували декілька питань: збільшення суми внесків до цехової скриньки; матеріальної допомоги хворим або постраждалим від нещасних випадків членам цеху. Ні цехова управа, ні збори цехових ремісників не могли регулювати ціну ремісничих виробів.

«Ремісничі положення» закріпило за міськими жителями виняткове право на заняття промисловістю в місті, посилило їхні корпоративні права, передало у власність окремих осіб торговельно-промислові заклади.

Наступним документом, який регулював ремісничу діяльність, став «Статут цехів» 1799 р. [21]. У цьому правовому акті ремесло трактувалося як «заняття, яке має предметом обробку речей ручною працею», а утворення цехів пояснювалось потребою в удосконаленні ремесла, управління ним і дотримання «належного порядку». Також йшлося не лише про ремісничі цехи, а й робітничі та службові. Службові цехи об'єднували осіб, які працювали на інших за визначену платню (камердинери, дворецькі, покоївки, прачки, кучери та ін.). До робітничих цехів належали особи, які виконували таку роботу, що не потребувала майстерні (малярі, теслі, каменярі, землекопи, городники та ін.). Крім того, цехи поділялись на «одиничні», до яких входили ремісники однієї спеціальності, і «складні або складені», до яких належали майстри різних ремесел.

У «Статуті» знаходимо відмінності між ремісничими майстернями та фабриками: на фабриці виготовлялися вироби, в яких матеріал коштував набагато дорожче, ніж сама робота; фабриканти мали право продавати вироби по всій імперії, а ремісники тільки в місті, де працювали; фабриканти володіли величезними приміщеннями та устаткуванням, ремісники ж – ручними інструментами та ін. [21, с. 864–865].

У другій частині «Статуту» мова йшла про загальне управління цехами. Як і в «Ремісничому положенні», на чолі цеху стояв старшина. У місті з числа ремісничих старшин цехів обирали ремісничого голову.

Частини III–VI «Статуту» стосуються діяльності ремісничої управи. Повноваження її не змінилися з 1785 р., хоча чітко зазначено, що управа, як і всі цехи, підзвітна камеральному департаменту [21, с. 867]. Цікавим у документі є § 13, в якому зазначено, що управа сама записує ремісників до цеху майстрами, підмайстрами та учнями на термін дії їх паспорту. Функції ремісничих органів управління були, головним чином, фіскально-станові: схвалення рішень від імені ремісників («общественных приговоров»), вибори посадових осіб, контроль за надходженням внесків від ремісників, прийняття і виключення з цеху, підтвердження статусу підмайстра і майстра тощо.

У частинах VII-й «Про ремісничого голову» і VIII-й «Про альтерманів» розписано обов'язки ремісничого голову та альтерманів (старшин), які не

змінилися з 1785 р. Так, старшина обирався з числа ремісників на трирічний термін [21, с. 872].

Про обов'язки майстрів, підмайстрів та учнів дізнаємося з IX–XI частин «Статуту». Вважаємо за доцільне проаналізувати їх повноваження у розділі 3.1. дисертаційної роботи, тому зазначимо лише, що в «Статуті» 1799 р. викладені таке ж коло прав та обов'язків членів цеху, що й в «Ремісничому положенні».

Частини XII–XIV містять положення про ремісничі, службові та робітничі цехи. У § 6-ому частини XII мова йде про те, що до цеху записували вільну людину будь-якого віросповідання, яка доведе теоретично і практично свою майстерність. Для зарахування до службового чи робітничого цеху робили випробування, до цих цехів можна було записатися довічно або тимчасово. Довічно до цеху записували вільних людей в камеральному департаменті міського правління як російського підданства, так й іноземців, зараховуваних до стану міщан [21, с. 880]. У частинах XV–XVI «Статуту» мова йде про запровадження нових цехів.

У 1825 р. було прийнято положення Комітету міністрів «Про дозвіл іноземцям займатися ремеслом в усіх містах Російської імперії», яке завершило регулювання питання про можливість іноземців займатися ремеслом в Російській імперії [12, с. 501–502]. Іноземці, котрі не були російськими підданими, могли записуватися в цехи з дозволу казенних палат на загальних підставах.

У 1852 р. були схвалені зміни і доповнення до нормативних актів, якими регулювалася реміснича діяльність і цехова організація [13, с. 272–277]. Вони стосувалися членства євреїв у цехах та участі та участі в їх управлінні. Так, зазначалось, що в містах «постійної осілості євреїв ремісничий голова повинен бути обов'язково з християн», а в цехах, які об'єднували християн і євреїв, другий товариш старшини може бути єврей; майстрам-євреям дозволялось мати підмайстрів-християн.

У пореформений період окремих законодавчих актів, що регулювали цехове виробництво, не було. Однак, у 1879 р. було видано новий статут про промисловість, у якому цехова система була залишена без змін. У 1893 р. статут було перевидано, але цехові правила змінені не були. На початку 1900 р. уряд з ініціативи міністерства внутрішніх справ прийняв рішення про ліквідацію цехового устрою [5, с. 131–134]. У березні 1900 р. в Петербурзі відбувся I Всеросійський з'їзд по ремісничій промисловості, де більшість делегатів висловились за збереження цехів. Незважаючи на це, у 1902 р. цеховий устрій було скасовано на території Волинської губернії.

Отже, російську юридичну базу у сфері цехового виробництва склали «Ремісниче положення» 1785 р. і «Статут цехів» 1799 р. Основні положення цих документів разом із схваленими в 1852 р. змінами увійшли до «Зводу постанов ремісничих», включеному до виданого в 1857 р. «Зводу законів» (т. XI). [19].

Розкриваючи правові засади функціонування фабрично-заводської промисловості, відразу треба зауважити, що в досліджуваний період не було чіткого визначення промислового закладу. В нормативних актах широко використовувались терміни «фабрика», «завод», «мануфактура», «підприємство», «торгово-промислове підприємство», «торгово-промисловий заклад». Складність визначення терміну «промисловий заклад», полягає, з одного боку, у певній

цілісності підприємства, яке одночасно виробляє і реалізує продукцію, з другого – не було необхідності розмежування виробника і продавця. Разом з тим в окремих актах можна помітити певне розмежування, коли вживається сполучення «торгове і промислове підприємство», «торгове або промислове підприємство» [9, с. 19, 22].

Також не було вирішено питання з поділом промислових закладів на фабрики, заводи, мануфактури. У другій половині ХІХ ст. фабриками вважали ті, які за промисловим оподаткуванням повинні були «вибирати» гільдійські свідоцтва, тобто заклади, в яких налічувалось більше 16 робітників або використовувалось механічні двигуни за меншої кількості робітників. Із запровадженням нового промислового оподаткування в 1898 р. ця норма втратила своє значення.

Особливістю російського фабричного законодавства Російської імперії був той факт, що механізми функціонування фабрично-заводських закладів були закріплені у законах, які регламентували торговельну діяльність, оскільки до підприємництва була віднесена будь-яка комерційна діяльність.

За «Грамотою на права і вигоди містам» 1785 р. купці перших двох гільдій отримували право засновувати фабрики і заводи. Окрім того, засновувати підприємства могли й міщани. На відміну від купців, яким своє звання потрібно було щорічно підтверджувати шляхом сплати особливих внесків, статус міщанина був спадковим. У разі фінансової неспроможності купці автоматично переходили до міщанства і могли передати своїм дітям спадкові права тільки цього стану, в тому числі й на заснування підприємств [4].

За право займатися промисловою діяльністю слід було записуватися до купецьких гільдій з оголошенням відповідної суми капіталу. З 1775 р. з купців всіх трьох гільдій став стягуватися один відсоток з оголошеного капіталу [14, с. 145–147]. За «Жалуваною грамотою містам» 1785 р. майновий ценз купцям було підвищено: для 1-ї гільдії – в межах 10–50 тис. руб., 2-ї – 5–10 тис., 3-ї – 1–5 тис. руб. [22]. Як показала практика, такий порядок оподаткування істотних доходів скарбниці не приніс, тому надалі відсоткові ставки постійно збільшувалися. Так, уже в 1807 р. купця 2-ї гільдії збільшився до 20 тис. руб., а 3-ї – до 8 тис. [11, с. 971–979].

Промислові права міщан та їх оподаткування були визначені дуже приблизно. Взагалі, міщани платили подушний податок, але після 1785 р. багато з них прагнули вступити в третю гільдію купецтва, щоб не належати до податного стану. Однак через різке збільшення після 1807 р. гільдійського збору чимало купців повернулися до стану міщанства.

З 1825 р. промислова діяльність регулювалася законом «Про організацію гільдій і про торгівлю інших станів» [17, с. 588–612]. За цим актом підприємці третього розряду мали право відкривати у своєму місті фабрики і заводи визначеного списку галузей, де могло працювати не більше 32 найманих робітників. Цей список включав 35 галузей.

Торговці четвертого розряду – міщани і селяни, які хотіли торгувати, – не могли мати фабрик і заводів, а володіти лише невеликими домашніми підприємствами з кількома найманими робітниками (не більше 8 осіб).

Власникам свідоцтв п'ятого розряду дозволялось працювати не більше, ніж з трьома найманими робітниками, тобто мова йшла про ремісників. Міщани

зобов'язані були купувати свідоцтва, в яких фіксувалися види діяльності, спосіб торгівлі, перелік товарів, характер торгового посередництва. Ціна міщанських свідоцтв була високою: при збереженні подушного податку у розмірі 8 руб. в рік міщанин у даному випадку повинен був платити від 40 до 120 руб. в залежності від місцевості. Для основної маси міщан такі стягнення були непосильні, і через два роки вони були скасовані, хоча сам принцип фіскальної політики у ставленні до цього стану, спрямований на збільшення доходів скарбниці, не змінився. Наприклад, при капіталі більше 15 тис. руб. збір за свідоцтва становив 660 руб., від 6 до 15 тис. – 264 руб. і від 2,4 до 6 тис. – 66 руб. на рік. Як і раніше сума внеску визначала належність підприємця відповідно до 1-ї, 2-ї або 3-ї гільдії.

Початком акціонерного законодавства можна вважати маніфест «Про даровані купецтву вигоди...» від 1807 р., в якому встановлювалось два види «купецьких товариств»: повне товариство і товариство на вірі. Можливість же створення акціонерних товариств передбачалась як виняток. Вказувалось лише, що компанії виникають з дозволу верховної влади на основі затверджених їх статутів. Виключення акціонерних товариств зі сфери звичайної торгової діяльності означало, зокрема, звільнення акціонерів від необхідності вступу в купецькі гільдії і пов'язаною з цим сплатою гільдійських мит і виконання інших купецьких повинностей [11, с. 971–979].

У 1836 р. було затверджено «Положення про компанії на акціях», яке регламентувало незначну частину відносин, пов'язаних з діяльністю акціонерних товариств; вирішення багатьох питань було перенесено у статuti, які поступали на затвердження у відповідне міністерство, виходячи з виду діяльності підприємства, а Державна рада розглядала їх лише тоді, коли компанія просила для себе особливих пільг чи привілеїв. Для припинення дії акціонерного товариства достатньо було рішення загальних зборів акціонерів [2, с. 257–266].

У «Зводі законів» акціонерну компанію ввели у розділ «Про товариства» і підпорядковали дії загальних положень договірного права. У законі чітко не зазначено, що акціонерне товариство є юридичною особою, але зі змісту його статей це витікає. Замість нього введено поняття «стан осіб («сословие лиц»), яке пояснюється як «союзи, юридична особа яких не підлягає сумніву, як дворянські, міські і сільські товариства» [8, с. 9].

Фабрично-заводське законодавство на середину XIX ст. узагальнено у «Зводі постанов про промисловість фабричну і заводську [18].

У ньому зазначено, що «заклади на яких виготовляються («производятся») фабрична і заводська промисловість, носять назву заводів, фабрик, мануфактур»; вони поділялися за видом використовуваної сировини та за правом власності (державні, приватні на праві посесії, приватні). Їх могли створювати особи, які належали до купецьких гільдій, дворяни в своїх володіннях, державні та поміщицькі селяни з дозволу їх власників, євреї у смузї осілості, товариства на основі діючого законодавства.

Органи управління промисловістю були зосереджені в Міністерстві фінансів, в межах на якого діяв департамент торгівлі і мануфактур, а при ньому рада торгівлі і мануфактур. До основних функцій цих установ належало сприяння розвитку обробної промисловості, стягнення різних внутрішніх торгово-промислових мит. Дозвіл на відкриття фабрик та заводів надавало

губернське начальство, про що воно повідомляло у Міністерство фінансів, а власники повинні були щорічно подавати інформацію про свої заклади для представлення в це ж міністерство для статистики.

На активізацію розвитку промисловості було спрямоване «Положення про мита за право торгівлі та інших промислах» від 1 січня 1863 р. та доповнення до нього від 9 лютого 1865 р. [3, с. 157–175]. Відповідно до цих законодавчих актів можливість придбання купецьких прав в повному обсязі надавалася всім громадянам, які мали відповідні капітали. Кількість купецьких гільдій скорочувалася до двох, а плата за свідоцтва 1-го і 2-го розрядів, що давали право на вступ в гільдію, знижувалася більш ніж удвічі. Свідоцтво 2-го розряду давало право на заснування фабрично-заводських підприємств. Збір за нього брався в різних розмірах: від 25 до 65 руб. (залежно від п'яти встановлених «класів» місцевостей). Як зазначалося в указі, міщани і цехові ремісники чоловічої статі, які займалися ремеслами як господарі, без найманих робітників, за допомогою лише членів сім'ї, якщо не мали свідоцтва на дріб'язковий торг, підлягали отриманню свідоцтва на міщанський промисел. Законодавство 1860-х років ліквідувало станові обмеження у промисловому підприємстві і формально поєднало заняття підприємництвом з належністю до купецького стану.

З ініціативи міністра фінансів 5 червня 1884 був прийнятий закон «Про рівномірне оподаткування торгівлі і промисловості», за яким були введені нові суми внесків (за свідоцтво 1-ї гільдії – 565 руб., 2-ї – від 40 до 120 руб.) і відмінялися свідоцтва «неміщанські промисли» [10, с. 339–341].

8 червня 1898 р. було прийнято «Положення про державний промисловий податок», яке почало діяти з 1 січня 1899 р. [1]. Державному промисловому податку підлягали всі види промислових підприємств (фабрично-заводські і ремісничі), транспортні, торговельні (в тому числі кредитні та страхові), а також особисті промислові заняття. Він поділявся на основний і додатковий. Основний промисловий податок стягувався на патентній основі шляхом придбання („выборки“) промислових свідоцтв на кожне підприємство (фабрику, завод, ремісничий заклад або майстерню), яке могло складатися з кількох приміщень, але пов'язаних між собою виробництвом; його розмір залежав від розряду підприємства (було 8 розрядів промислових підприємств) і «класу місцевості» (визначення «класу» мало переглядатися щонайменше раз на п'ять років).

Додатковий промисловий податок складався з податку у розмірі 0,15% від 100 руб. основного капіталу і відсоткового збору з чистого прибутку у розмірі від 3 до 6%, якщо прибуток складав більше 3, але менше 10%. При більшому прибутку капіталіст платив 6% від всієї суми прибутку плюс 5% з надлишку прибутку понад 10%. Адміністрування промислового податку покладалося на місцях на казенні палати. Отже, на відміну від попередніх платежів промисловий податок 1898 р. робив об'єктом оподаткування не підприємців, а підприємство і стягувався з кожного промислового закладу, скільки б їх не було у одного капіталіста.

Прийняття закону започаткувало створення прибутково-прогресивного оподаткування. Основну частину промислового податку складав основний податок – 40%, дещо меншим був додатковий збір з акціонерних компаній – 35%, а додатковий збір з інших підприємств – 25% [20, с. 356].

На початку ХХ ст. імператор схвалив положення Комітету міністрів, в якому вперше розрізнялись на законодавчому рівні акціонерні товариства і пайові товариства, паї яких не котирувались на біржі. У цьому правовому акті особлива увага зверталась на організацію, проведення та голосування на загальних зборах компанії, а також на підготовку звіту ревізійною комісією до початку зборів [15, с. 1 212–1 215].

Правове становище іноземних компаній в Російській імперії було таким же, як і становище іноземців взагалі. На них поширювалась дія тих актів, які стосувались іноземних підданих у Росії, зокрема, указ 14 березня 1887 р. щодо набуття іноземцями у власність або у володіння і користування нерухомого майна в 10 західних губерніях, у тому числі й у Волинській. Їм було заборонено набуття, оренда та управління нерухомою власністю поза міськими поселеннями [16, с. 101–102]. Поява інституту фабричних інспекторів започаткувала новий етап розвитку правового регулювання в галузі промислових відносин.

Починаючи з 1886 р. нагляд за дотриманням на фабриках і заводах благоустрою і порядку покладалось на місцеве губернське начальство і здійснювалось ним при сприянні губернських з фабричних справ присутствій, чинів фабричної інспекції та поліції.

Отже, в Російській імперії основні правові норми, які регулювали ремісниче виробництво і цехову організацію ремісників, були затверджені вищою владою наприкінці ХVІІІ ст. З невеликими уточненнями вони залишалися діючими і в ХІХ ст.

В імперії Романових тривалий час не звертали серйозної уваги на розвиток промислового виробництва, розглядаючи промисловість як додаток до сільського господарства. Тому лише в середині ХІХ т. почали формуватися основи промислового законодавства, яке включало регулювання відносин у процесі створення промислових об'єктів, регулювання функціонування всього виробничого циклу і припинення діяльності промислових закладів.

З початком промислового перевороту в Російській імперії у 30-х рр. ХІХ ст., який поширився на українські землі, виникла потреба у створенні фабрично-заводського законодавства. Як і виробництво, базоване на ручній праці, фабрично-заводську промисловість регулювали зводи законів Російської імперії. У них визначалися умови створення промислових підприємств: фабрик, заводів, взаємовідносини між робітниками і підприємцями, регламентувалася фіскальна та торгівельна діяльність. З одного боку, правові норми фабрично-заводського законодавства були спрямовані на отримання державних прибутків із цієї галузі, а з другого, вони змінювались відповідно до умов політичного і економічного життя держави.

Джерела та література

1. Высочайше утвержденное Положение о государственном промышленном налоге. 1898. Июня 8. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание третье. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 489–515.
2. Высочайше утвержденное положение о компаниях на акциях. Именной указ, данный Сенату. 1836. Декабря 6. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание второе.

- Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 257–266.
3. Высочайше утвержденное положение о пошлинах за право торговли и других промыслов. Именной указ, данный Правительствующему Сенату 1 января 1863 года. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 157–175.
 4. Грамота на права и выгоды городам Российской империи. 1785. Апреля 21. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 358–384.
 5. Дементьев Е. Цехи в России. *Энциклопедический словарь* / под ред. И. Е. Андреевского. Санкт-Петербург: Семеновская Типолитография (И. А. Ефрона), 1890. С. 321–326.
 6. Законы о цеховом устройстве. *Свод законов Российской империи*. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 1235–1236.
 7. Законы о цеховом управлении. *Свод законов Российской империи*. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 1236–1241.
 8. Красильникова Т.К. Правовой статус акционерных обществ в России в XIX – начале XX веков: Историко-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юр. наук.: 12.00.01. Саратов, 2001. 26 с.
 9. Никонов С.П. Юридическая природа торговых и промышленных предприятий по русскому праву. Петроград: Типография Н. Я. Дурнякина, 1917. 97 с.
 10. О более равномерном обложении торговли и промышленности. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. 1884. Июня 5. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание третье. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 339–341.
 11. О дарованных купечеству новых выгодах, отличиях и новых способах к распространению и усилению торговых предприятий. Манифест. 1807. Января 1. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 971–979.
 12. О дозволении иностранцам заниматься ремеслами во всех городах Российской империи. Высочайше утвержденное положение Комитета министров. 1815. Сентября 30. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 501–502.
 13. О проекте изменений и дополнений в Своде ремесленных постановлений. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. 1851. Апреля 16. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание второе. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 272–277.
 14. О сборе с купцов вместо подушных по одному проценту с объявленного капитала и о разделении их на гильдии. Сенатский указ вследствие именного указа. 1775. Мая 25. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 145–147.
 15. Об изменении и дополнении действующих узаконений относительно общих собраний и ревизионной части акционерных компаний, а равно состава правлений оных. Высочайше утвержденное положение Комитета министров. 1901. Декабря 21. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание третье. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 1212–1215.
 16. Об установлении особых правил относительно приобретения иностранцами в собственность или в срочное владение в пользование недвижимых имуществ в некоторых губерниях западной полосы России. Именной указ, данный Сенату. 1887. Марта 14. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание третье. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 101–102.

17. Об устройстве гильдий и о торговле прочих состояний. Дополнительное постановление. 1824. Ноября 14. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 588–612.
18. Свод законов Российской империи издания 1857 года. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 1–85.
19. Свод постановлений ремесленных. *Свод законов Российской империи издания 1857 года*. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 1–75.
20. Совет съездов представителей промышленности и торговли: Статистический ежегодник на 1914 год. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 2311–2387.
21. Устав цехов. 1799. Ноября 12. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург: типография Второе отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии. С. 864–886.
22. Центральний державний історичний архів, м. Київ (ЦДАК України). Ф.442. Оп.798. Спр.67. 172 арк.

References

1. Vysochaishe utverzhdennoie Polozheniie o hosudarstvennom promyslovom naloge. 1898. Iiunia 8: *Polnoie sobraniie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniie tretie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 489–515.
2. Vysochaishe utverzhdennoie Polozheniie o kompaniakh na aktsiakh. Imennoi ukaz, dannyi Senatu. 1836. Dekabria 6. *Polnoie sobraniie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniie vtoroie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 257–266.
3. Vysochaishe utverzhdennoie Polozheniie o poshlinakh za pravo trgovli i drugikh promyslov. Imennoi ukaz, dannyi Pravitelstvuiushchemu Senatu 1 yanvaria 1863 goda. *Polnoie sobraniie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobraniie pervoie*. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 157–175.
4. Gramote na prava i vygody gorodam Rossiiskoi imperii 1785. Aprelia 21. *Polnoie sobraniie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobraniie pervoie*. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 358–384.
5. Dementiev Ye. Tsekhi v Rossii. *Entsyklopedicheskii Slovar* / pod. Red. I. Ye. Andreievskoho. Sankt-Peterburg: Semenovskaia Tipolitografiia (I. A. Yefrona), 1890. S. 321–326.
6. Zakony o tsekhovom ustroistve. *Svod zakonov Rossiiskoi imperii*. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 1235–1236.
7. Zakony o tsekhovom upravlenii. *Svod zakonov Rossiiskoi imperii*. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. C. 1236–1241.
8. Krasilnikova T.K. Pravovoi status aktsionernykh obshchestv v Rossii v XIX – nachalie XX vekov: Istoriko-pravovoi aspekt: avtoref, dis, kand, yur, nauk.: 12.00.01. Saratov, 2001. 26 s.
9. Nikonov S.P. Yuridicheskaiia priroda torgovykh i promyshlennykh predpriatii po russkomu pravu. Petrograd: Tipografiia N. Ya. Durniakina, 1917. 97 s.
10. O boleie ravnomernom oblozhenii trgovli i promyshlenosti. Vysochaishe utverzhdennoie mneniie Gosudarstvennogo soveta. 1884. Iyunia 5. *Polnoie sobraniie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobraniie tretie*. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 339–341.
11. O darovannykh kupechestvu novykh vygodakh, otlichiiakh i novykh sposobakh k rasprostraneniui i usileniui torgovykh predpriatiiakh. Manifest. 1807. Yanvaria 1. *Polnoie sobraniie zakonov Rosiiskoi imperii. Sobraniie pervoie*. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 971–979.
12. O dozvolienii inostrantsam zanimatsa remeslami vo vsekh gorodakh Rossiiskoi imperii. Vysochaishe utverzhdennoie polozheniie Komiteta ministrov. 1815. Sentiabria 30. *Polnoie*

- sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie pervoie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 501–502.
13. O proektie izmenenii i dopolnenii v Svode remeslennykh postanovlieni. Vysochaishe utverzhdennoie mneniie Gosudarstvennogo soveta. 1851. Aprelia 16. *Polnoie sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie vtoroie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 272–277.
 14. O sbore s kuptsov vmesto podushnykh po odnomu protsentu s obiavlennoho kapitala i o razdelenii ikh na gildii. Senatskii ukaz vsledsviie imennoho ukaza. 1775. Maia 25. *Polnoie sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie pervoie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 145–147.
 15. Ob izmememii i dopolnenii deistvuiushchykh uzakonenii otnositelno obshchyykh sobranii i revizionnoi chasti aktsionernyykh kompanii, a ravno sostava pravlenii onykh. Vysochaishe utverzhdennoie polozheniie Komiteta ministrov. 1901. Dekabria 21. *Polnoie sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie tretie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 1212–1215.
 16. Ob ustanovlenii osobykh pravil otnositelno priobreteniia inostrantsami v sobstvennost ili v srochnoie vladeniie v polzovaniie nedvizhymykh imushchestv v nekotorykh guberniiakh zapadnoi polosy Rossii. Imennoi ukaz, dannyi Senatu. 1887. Marta 14. *Polnoie sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie tretie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 101–102.
 17. Ob ustroistve gildii i o torgovle prochikh sostoianii. Dopolnitelnoie postanovlenie. 1824. Noiabria 14. *Polnoie sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie pervoie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 588–612.
 18. Svod zakonov Rosiiskoi imperii izdaniia 1857 goda. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 1–85.
 19. Svod postanovlenii remeslennykh. *Svod zakonov Rosiiskoi imperii izdaniia 1857 goda*. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 1–75.
 20. Sovet siezdov predstavitelei promyshlenosti i torgovli: Statisticheskii yezhegodnik na 1914 god. *Polnoie sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie pervoie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 2311–2387.
 21. Ustav tsekhov. 1799. Noiabria 12. *Polnoie sobraniiie zakonov Rosiiskoi imperii*. Sobraniiie pervoie. Sankt-Peterburg: tipografiia Vtoroie otdeleniie Sobstvennoi Yego Imperatorskoho Velichestva kantseliarii. S. 864–886.
 22. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv, m. Kyiv (TsDIAK Ukrainy). F.442. Op. 798. Spr. 67. 172 ark.

УДК 396.1

ЖІНОЧИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Галина Ткаченко

Рівненська медична академія (Рівне, Україна)

e-mail: future.of.ukraine87@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4675-5623>

У статті досліджується стан жіночого руху в Галичині протягом другої половини ХІХ – на початку ХХ століття. Особлива увага зосереджується на аналізі чинників, що його обумовлюють. Розглядається діяльність жіночих організацій, які виникають в цей період.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Мартинчук Світлана

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ 3

Ткаченко Галина

ЖІНОЧИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 13

Марчук Олександр

ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УНР У РІВНОМУ
(КІНЕЦЬ БЕРЕЗНЯ – ПОЧАТОК ТРАВНЯ 1919 р.) 21

Яблонська Діана

МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ КУРНЕВИЧ:
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ІНО 30

Ляскович Тетяна

ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНІ ПОТЯГИ: ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ І
НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УНР У 1919 р. .. 39

Ляскович Роман

ВІЙСЬКОВІ МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПРОСКУРІВЩИНІ
ВОСЕНИ 1920 р.: ОРГАНІЗАЦІЯ, ХІД, НАСЛІДКИ 47

Півоварчук Віталій, Харитон Інеса

МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ЖІНОК ДО ЛАВ ОУН ТА УПА 54

Доброчинська Валентина

ПОЧАТКОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО В РЕЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»
(1941–1944 рр.) (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНОГО) 61

Михальчук Роман

НАЦИСТСЬКА ПРОПАГАНДА В М. РІВНЕ ПІД ЧАС
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.) 69

Ліннік Юрій

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 79

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Шамсутдинов Баходир*
ТИМУР ТА ЗОЛОТА ОРДА 85
- Озимчук Олег, Дорошук Сергій*
ОСОБЛИВОСТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ
РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ СКАНДИНАВСЬКИХ МЕЧІВ 93
- Плюта Наталія*
ФАШОДСЬКИЙ ІНЦИДЕНТ – КУЛЬМІНАЦІЯ
БРИТАНО-ФРАНЦУЗЬКОЇ БОРОТЬБИ ЗА КОЛОНІАЛЬНЕ
ПАНУВАННЯ В АФРИЦІ 102
- Клімчук Юрій*
ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ПРО УКРАЇНЦІВ – УЧАСНИКІВ
ІТАЛІЙСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ЗА ПІДСУМКАМИ СТУДІЙ ОСТАННЬОГО ЧАСУ 111

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

- Візитів Юлія*
ПЛАСТОВИЙ МАРТИРОЛОГ РОДИНИ ТИЖУКІВ
(МІЖВОЄННІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ) 122
- Сєєрова Ольга, Жук Олександр*
ДО ПРОБЛЕМИ ПРОСЛАВЛЕННЯ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ «ЗНАМЕННЯ»
ЦЕРКВИ СВ.ВМЧ. ПАРАСКЕВИ П'ЯТНИЦІ СЕЛА ВІЛІЯ
ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 130

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

- Жилюк Сергій, Шаправський Сергій*
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ
ПРОБЛЕМАТИКИ ВОЛИНИ: МЕТОД І ПРАКТИКА 141
- Журавльова Світлана*
МІЖНАРОДНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УРСР У
1921–1923 РОКАХ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 147

Гуменюк Оксана
РАДЯНСЬКА ПОВСЯКДЕННІСТЬ З УКРАЇНСЬКОЮ ОЗНАКОЮ:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ 155

Санжаревський Олег, Зновяк Владислава
ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ НА ПОРТАЛАХ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В 2018–2020 РОКАХ:
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ДОНБАСУ 161

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Амінов Бахтієр, Карпуніна Тетяна
СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І
МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН 169

Бондар Ірина
ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЗА ДОПОМОГОЮ КРЕАТИВНИХ ЗАВДАНЬ 175

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 31

Книга 2

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2019 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Ум. друк. арк. 14,3.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33014

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 31. Книга 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019